

Llibres i música en temps de desassossec

Gaetano G. Zumbo. *Els efectes de la pesta* (1690). Museo della Specola. Florència
© Sailko © Creative Commons

L'egoisme social en temps de pandèmies.

El paper de les pandèmies ha estat molt considerable en la història de la humanitat. Molt probablement han causat més morts que totes les guerres hagudes. Sense cap mena de dubte, durant molts segles han estat el principal “enemic invisible” al qual s’han enfrontat les societats pretèrites, en expressió encunyada als anys vuitanta del segle XX per l’historiador italià Carlo Maria Cipolla. Constitueixen un fenomen elevadament significatiu i de fort impacte on s’encreuen no només variables socials, demogràfiques, polítiques i sanitàries, sinó també, i especialment, emocionals.

Als historiadors sempre ens ha cridat l’atenció que aquests episodis tràgics i cíclics hagin estat una font d’inspiració literària i iconogràfica extraordinària. Fins als descobriments de les seves veritables etiologies per part de la medicina a finals del segle XIX, la seva percepció sempre havia estat envoltada per una atmosfera de sentiments escatològics de caire religiós i d’actituds individuals i col·lectives que reiteraven històricament el triomf, malauradament, de l’egoisme particular per sobre de la cohesió social. La victòria de la malaltia sobre els homes sempre era el dramàtic símbol de la inhumana existència, com be testimonia la dramàtica escultura en cera sobre la pesta de l’artista italià Gaetano Zumbo el 1690, que es conserva en el Museu de La Specola de Florència. Giovanni Boccaccio, va ser el primer dels autors més propers a nosaltres que a les acaballes de l’Edat Mitjana en el pròleg del *Decameró* (1351-1353), es lamentava amargament que cap ciutadà florentí durant el contagi de 1348

«...se preocupaba del otro, y que casi ningún vecino cuidaba de su vecino, y que los mismos familiares, pertenecientes a una misma sangre, muy pocas veces , o ninguna, se visitaban; tan grande sería el espanto que esta gran tribulación puso en las entrañas de los hombres, que el hermano desamparaba al hermano, y el tío al sobrino, y la hermana a su hermano querido, y aun la mujer al marido; y lo que era más grave, y resulta casi increíble, que el padre y la madre huían de los hijos tocados de aquella dolencia» (Boccaccio, Giovanni, *Decameron*, 1982, Barcelona, p. 11)

Idèntics sentiments de desolació experimentava l'artesà de Barcelona Miquel Parets, autor d'una impressionant crònica de la pesta que va patir la ciutat l'any 1651, en què recordava que després de veure morir «un minyó que anava per los tretze anys i altro que en tenia onze i una minyoneta d'un any que ma muller criava», també va patir la mort de la seva muller sense cap consol de les seves germanes que volguéssim acudir a cuidar-la. (Parets, Miquel (1989), *Dietari d'un any de pesta*, edició a càrrec de James S. Amelang i Xavier Torres, Vic, pp. 62-63). Però entre aquestes mostres d'egoisme derivades de la por personal al contagi, el més esfereïdor sempre van ser les acusacions a determinats col·lectius de la societat responsabilitzant-los de la malaltia. Jueus i bruixes van tenir el maleït honor de ser els principals boc expiatoris des de 1348, però no els únics. En plena campanya de deslegitimació de la caritat medieval cap als pobres, l'humanista valencià Joan Lluís Vives (en el seu llibre *De subventionem pauperum*, publicat a Bruixes el 1526) va associar la pobresa amb la difusió de les epidèmies quan escrivia que els pobres mendicants *con sus llagas repugnantes, con el hedor nauseabudo que exhala todo su cuerpo comuniquen a los otros la virulencia de sus enfermedades, no habiendo casi ningún género de mal que no tenga su contagio* (Vives, Joan Lluís, *Tratado del socorro de los pobres*, 2006, València, p. 149). La defensa més enèrgica que conec contra la injustícia social que causaven les epidèmies entre rics i pobres en l'Edat Moderna es deu al jesuïta aragonès Baltasar Gracián. En la més famosa de les seves obres, *El criticón* (1651), en un diàleg que manté amb la Mort acusa a la pesta de fer més estralls entre els humils que entre els poderosos:

Sólo las habéis [referint-se a la pesta] con los pobres desdichados y no atreviéndooos a los ricos y poderosos que todos ellos se os escapan, con aquellas tres alas de las tres eles 'luego, lejos y largo tiempo' esto es, luego en el huir, lejos en el vivir y largo tiempo en el volver; de modo que no sois (peste y contagio) sino matadesdichados, aceptadores de personas y no ministros fieles de la Divina justicia (Gracián, Baltasar, *El Criticón*, 1996, Madrid, p. 776).

Avui com ahir, el major desafiament de les pandèmies no és el triomf sobre la mort, sinó saber superar el nostre particular determinisme 'darwinia', que sempre posa a prova el nostre grau de consciència, solidaritat i fortalesa com a societat. Confiem que l'actual situació de la covid-19, que ja no és una malaltia simplement dels altres sinó també nostra, ens ajudi en aquesta direcció per guanyar veritablement totes les pestes, del tipus que siguin, passades, presents i les que, a ben segur, hauran de venir.

José Luis Betrán (Departament d'Història Moderna i Contemporània)
Bellaterra, a 12 de juny de 2020